

УДК 398/422/5

Б.М. Кисляк

СТАНОВЛЕННЯ БАЯННО-АНСАМБЛЕВОГО ВИКОНАВСТВА (20-40 РОКИ ХХ СТ.)

Постановка проблеми. Проблематикою даної статті є узагальнення досліджень з теми, необхідність розгляду феномену камерно-баянної музики у контексті осмислення тенденцій національного мистецтва. Існуючі розвідки в галузі сучасної камерно-баянної музики не містять вичерпного аналізу, розпорошеного в епізодичних наукових розвідках. Цим і зумовлена необхідність проведення спеціальних теоретичних досліджень з метою усвідомлення мистецької специфіки камерно-баянного ансамблю.

Аналіз останніх досліджень. Цій темі присвячена низка праць. Ґрунтовною роботою є, зокрема, праця «Ансамблі та оркестри баяністів» Є. Максимова [6]. Його дослідження аналізує шлях баянного ансамблю (оркестру), починаючи від 20 до 70-х років минулого століття. Водночас відкритою залишається чи не найбільш цікава сторінка баянного ансамблю, пов'язана з творчістю сучасних українських композиторів, зокрема, їх новими винаходами у сфері баянно-ансамблевого виконавства.

Темі баянного ансамблю присвячені чимало інформативних статей, розпорошених в окремих працях, спрямованих на вивчення історії баянного виконавства. Напрацювання Г. Благодатова [1], А. Мірека [7], А. Сташевського [9], М. Імханицького [4], С. Калмикова [5], М. Різоля [8] та ін. присвячені здебільшого баянному ансамблю як виконавському феномену (з побіжним описом учасників колективу, репертуаром, концертною діяльністю тощо) без належного аналізу баянно-ансамблевої творчості у розмаїтті жанрово-стильових напрямів.

Мета статті полягає у розгляді значення української баянної творчості для камерних ансамблів у розмаїтті їх форм, жанрово-стильової палітри та створенні на цій основі цілісного погляду на шляхи формування й розвитку баянного ансамблю.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі спостерігається активізація наукової думки щодо малодосліджених явищ українського мистецтва, зокрема й належно не зауважених (не розроблених) музикознавством жанрових осередків народно-інструментального виконавства, яким є баянний ансамбль. Адже нині спостерігаємо відродження цього жанру, який усе більше залучає до своєї орбіти провідних українських композиторів, експонує різнобарв'я нових форм, засобів, інструментально-тембральних сполучень, композиторських технік тощо [1].

Як атрибут колективного музикування в Україні і Росії ансамблі гармоністів були поширені від часу їх появи у 30-40-х роках ХІХ ст. Цей різновид колективного музикування супроводжував масові заборони, гуляння, спів тощо. В ньому знайшли опосередковане відображення ментальні особливості людини, схильної до колективних форм музикування. У контексті вітчизняного музичного мистецтва на особливу увагу заслуговує також етногенетична зумовленість ансамблевого виконавства, закорінена в ментальні пріоритети колективних форм діяльності, властивих українському люду [2].

Суспільне побутування цих ансамблів спочатку не виходило за межі фольклорно-побутової традиції. Репертуар музик складався виключно з народних пісень та танців, виконуваних як анонімними гармоністами, так і відомими на той час (ХІХ ст.) музикантами – П. Невським, С. Жуковим, Д. Івановим, О. Монаховим.

З поширенням на початку ХХ ст. досконаліших за гармоніку баянів, з'являються, відповідно, ансамблі баяністів [7]. Загалом, до 20-х років ХХ ст. гармоніка, акордеон і баян стають все більш популярними, включаючись у різноманітні ансамблі, в з'єднанні з класичними та іншими народними інструментами або утворюючи однотемброві колективи. Протягом перших років ХХ ст. формується підґрунтя професійного виконавства баяністів у

межах ансамблевого музикування. З'являється низка популярних ансамблів, що мали у своєму репертуарі багато творів музичної класики. Відтак опосередковано реалізувалася їх важлива суспільно-просвітницька місія. Серед відомих на той час колективів відзначимо такі:

– 1925 р. – Ансамбль мандолін і Концертино МІК під керівництвом М. Радзівського.

– 1926 р. – Перший український камерний ансамбль баяністів ім. Ленінського комсомолу (м. Дніпропетровськ, кер. А. Штогаренко): 4 баяна, 2 гармоніки високого регістру і фісгармонія. А. Штогаренко – автор перекладень народних пісень, танців, популярних фортепіанних і симфонічних перекладень.

– 20-ті р. – Тріо баяністів: А. Кузнецов, М. Макаров та Я. Попков [6].

Протягом 30-х років значно зросла популярність баянно-ансамблевої гри, що сприяло формуванню нових колективів. Крім однотембрових ансамблів, баян відіграє важливу роль і у виконавських колективах змішаного типу. Найбільш поширеними в той час є «троїсті музики». Період відзначений також появою тембрових гармонік і оркестрових баянів, що входили до складу різних колективів, прикладом яких був Київський філармонічний домрово-балалаєчний ансамбль з групою гармонік (чотири концертино і один баян – кер. А. Мартінсен) [9].

Репертуар складався, як правило, з перекладень творів російських і зарубіжних авторів (Ф. Шопена, Ф. Ліста, Ф. Мендельсона, Р. Вагнера, П. Чайковського, М. Римського-Корсакова та ін.), обробок і аранжувань народних пісень й танців. Тоді ж починає відчуватися дефіцит оригінальної літератури.

Без перебільшення зазначимо, що переломний момент епохального значення в баянно-ансамблевій практиці настав 1939 року, коли за ініціативою М. Різоля організовано професійний ансамбль – квартет баяністів у складі: М. Різоль, М. Білецька, І. Журомський, Р. Білецька, який концертував в цьому складі до 1978 року, а з 1978 року замість І. Журомського до складу введено А. Тихончука. Концертна діяльність цього колективу сприяла визнанню баяна (акордеона) як форми високого професійно-академічного рівня ансамблево-концертного виконавства в контексті вітчизняної, а згодом – і світової музичної культури [3].

Результатом професіоналізації народно-інструментального виконавства усе активнішою стає участь композиторів у створенні оригінального концертного та педагогічного репертуару, популяризація цього виконавського жанру серед учнів навчальних закладів музично-освітньої системи «школа – училище – ВНЗ», створення нових професійно-академічних колективів.

У зв'язку з розширенням репертуарного діапазону баянного ансамблю відзначимо 1951 рік, коли з'являється удосконалений різновид інструмента – багатотембровий готово-вибірний баян [5]. Це надало певний поштовху в баянному виконавстві й творчості, стимулювало збагачення тембро-виразової палітри цього інструментального новотвору.

Очевидно, що баянно-ансамблеве виконавство мало важливе культуротворче значення як ефективне знаряддя музичної просвіти у найширшому вимірі, звернене до широких мас. Велика популярність та значний рівень професійності музикантів зумовив появу перших оригінальних творів у повоєнний період 40-50-х рр. Природно, що його стабільність призвела до розуміння цього явища. Цей процес не зупиняється на досягнутому рівні розвитку, а починає розширювати власні межі за рахунок практичного втілення прихованих, але генетично притаманних йому резервів. Мається на увазі «творчість у жанрі», тобто процес збагачення жанрового інваріанта. Тому зазначимо такі аспекти:

1. Кількісна варіантність однотембрових баянних ансамблів (дует, тріо, квартет і т.д.).

2. Участь баяна (баянів) в народно-інструментальних ансамблях усталених складів.

3. Формування репертуарного забезпечення різного призначення: концертного, педагогічного, дидактичного і т.д.

4. Поява оригінальних творів для баянних ансамблів різних форм [3].

Серед перекладень і транскрипцій значне місце належить творам не тільки камерно-інструментального жанру, але й творам, що є далекими від даної сфери в жанрово-стильовому відношенні.

Новим напрямом творчих пошуків вітчизняних композиторів і виконавців стало об'єднання баяна не тільки з іншими народними, але й академічно-класичними інструментами. Знаменною подією в цьому плані були виступи квартету М. Різоля в 1964 році з лауреатом міжнародних конкурсів, віолончелістом Л. Євграфовим (Казахстан). Саме цей напрям став одним із показників початку нового етапу в розвитку баянно-ансамблевого жанру в плані оновлення тембральних співвідношень [4].

Одним із проявів функціонування баяна на рубежі століть є його залучення в різні джазово- і естрадно-інструментальні ансамблі та типові ансамблі поп-музики, наприклад: «Пісняри», «ВВ», «Стрельченко-бенд», «Бряц-Band», «Романтичне тріо» та ін. У контексті сучасної естетики особливої уваги заслуговує така специфіка баянного виконавства, як театральність, виражена в поверненні артистів до аудиторії, тобто слухача (глядача), що передбачає мімічно-пластичні атрибути сценічного виконавства [3].

Окреслені напрями і тенденції розвитку баянно-ансамблевого мистецтва свідчать про те, що цей жанр виконавства приблизно з 70-х років ХХ століття вступив у нову культуротворчу фазу своєї еволюції. Визначальним чинником цього процесу стало створення оригінальної літератури не тільки для певних ансамблевих складів, а й творів, написаних для спеціально зібраних в ансамбль інструментів, наприклад: «Lacrimosa» для двох баянів, флейти та віолончелі, «Музика на кінець тисячоліття» для флейти, віолончелі, фортепіано та баяна В. Зубицького, «... і Побачив світло», Концертштюк № 2 для флейти, кларнета, баяна, двох скрипок, двох віолончелей та фортепіано Л. Самодаєва, «Як нитка увірветься, годі їй зібрати всі перли знов» для саксофона, ударних, баяна і контрабаса К. Цепколенко та ін. [4].

Зазначений напрям у творчості сучасних композиторів став передумовою для характеристики даного періоду – від 70-х років ХХ століття по сьогоднішній день – як етапу формування і розвитку баянно-ансамблевого мистецтва, як певного стилю не тільки колективного музикування, але й, в першу чергу, ансамблевого стилю композиторського мислення (за аналогією з оркестровим, хоровим та іншими стилями мислення).

Безумовним чинником, що сприяє збагаченню жанрово-стильової палітри баянно-ансамблевого репертуару, поглибленню емоційно-психологічного впливу і насиченості змістовно-сислового плану, є постійне прагнення до вдосконалення конструкції баяна. Відкриття нових виражальних засобів і технічних можливостей викликає інтерес у широкому колі композиторів як зі спеціалізацією «баяніста – виконавця», так і без неї, наприклад: А. Гайденко, В. Зубицький, В. Власов, Ю. Шамо, В. Рунчак, Л. Самодаєва, Є. Станкович, К. Цепколенко, О. Щетинський, А. Загайкевич, І. Тараненко, С. Пілютиков, С. Зажитько та ін. Така активізація творчих пошуків у відношенні баянно-ансамблевого жанру і стилю викликала і відповідну реакцію в педагогічній і музикознавчій сферах, що знайшло відображення в численних методичних і наукових дослідженнях [8].

Висновки. Таким чином, баянно-ансамблеве виконавство, як цілісне явище музичної культури та мистецтва, вимагає дослідження з різних точок зору: від генетичного обґрунтування естетичних і мистецтвознавчих передумов виникнення до вивчення можливостей і перспектив розвитку в контексті новітніх художніх течій і напрямів. Аналіз баянно-ансамблевого виконавства виявляє інтенсивний характер його розвитку в напрямі академічного мистецтва та плідне функціонування в українській музичній культурі. Особливий шлях концертного баяна полягав у домінуючій ролі саме виконавства, яке активно використало художній досвід класичної музичної традиції (репертуар, специфічну інтонаційно-виконавську систему, засади мистецтва інтерпретації) і стимулювало композиторську творчість у цьому жанрі.

Список використаної літератури

1. **Благодатов Г.** История симфонического оркестра / Под ред. В. И. Цытовича / Г. Благодатов. – Л. : Музыка, 1981. – 231 с.
2. **Давидов М.** Історія виконавства на народних інструментах (українська академічна школа) : підручник [для вищих та сер. муз. навч. закл.] / М. Давидов. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. – 592 с.
3. **Іванов Є. О.** Академічне баянно-акордеонне мистецтво на Україні (історичний аспект): дис... канд. мистецтв.: спец. 17.00.02 – «Музичне мистецтво» / НМАУ ім. П. І. Чайковського / Є. О. Іванов. – К., 1995. – 277 с.
4. **Имханицкий М.** История баянного и аккордеонного искусства : Учебн. пособ. / М. Имханицкий. – М. : РАМ им. Гнесиных, 2006. – 520 с.
5. **Калмиков С.** Про актуалізацію ідеї баянних ансамблів та оркестрів в професійній музиці ХХ-ХХІ століть – С. Т. Калмиков // Наук. вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського: «Музичне виконавство». – К., 2004. – С. 142–149.
6. **Максимов Е.** Оркестры и ансамбли русских народных инструментов / Е. Максимов. – М. : Сов. композ., 1983. – 58 с.
7. **Мирек А.** Справочник по гармоникам / А. Мирек. – М. : Муз. Україна, 1968. – 40 с.
8. **Ризоль Н.** Очерки о работе в ансамбле баянистов / Н. Ризоль. – М. : Сов. композ., 1986. – 224 с.
9. **Сташевський А.** Нариси з історії української музики для баяна : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл. мист. і освіти] / А. Сташевський. – Луганськ : Поліграфресурс, 2006. – 152 с.

Резюме

Здійснено історичний огляд становлення і розвитку музичної думки щодо камерно-ансамблевого мистецтва протягом трьох століть (кінець XVII – середина XX ст.). Проаналізовано процес теоретичного усвідомлення феномена баянного ансамблю, позначені основні періоди формування баянно-ансамблевого виконавства в Україні.

Ключові слова: народно-інструментальне виконавство, баянно-ансамблевий жанр, камерно-інструментальне виконавство.

Summary

Kyslyak B. *Developing of accordion ensemble performance in Ukraine (20-40-ies of the XXth century)*

The article presents a historical overview of the formation and development of musical thought about chamber ensemble of art during three centuries (late XVII – mid twentieth century.). The process of theoretical understanding of the phenomenon bayan ensemble marked basic periods during the formation of bayan-ensemble performance in Ukraine.

Key words: folk instrumental performance, bayan-ensemble genre, chamber and instrumental performance.

Аннотация

Осуществлен исторический обзор становления и развития музыкальной мысли относительно камерно-ансамблевого искусства на протяжении трех веков (конец XVII – середина XX в.). Проанализированы процесс теоретического осознания феномена баянного ансамбля, обозначены основные периоды формирования баянно-ансамблевого исполнительства в Украине.

Ключевые слова: народно-инструментальное исполнительство, баянно-ансамблевый жанр, камерно-инструментальное исполнительство.